

મેમણ હાજીસુલેમાન શાહમહમદ લોધીઆ ગ્રન્થમાળાનો ઉપોદ્ધાત

મુસલમાન કોમમાં સાંસારિક રીતરીવાજોમાં સુધારો થાય, નીતિની જાદિ થાય અને સામાન્ય જ્ઞાન તથા વિદ્યાનો પ્રસાર થાય તેવાં પુસ્તકો ઈનામ આપીને રચાવવા માટે કાઢીઆવાડના ધોરાજી ગામના વતની અને વેપાર અર્થે દક્ષિણ આફ્રિકાના કેપટાઉનમાં રહેતા તથા “પૃથ્વી પ્રદક્ષિણ” નામના પુસ્તકના કર્તા મેમણ હાજી સુલેમાન શાહમહમદ લોધીઆએ રૂ. ૨૫૦૦)ની ત્રણ ટકાની સરકારી ગ્રામીસરી નોટો સન ૧૯૦૩મા સોસાઈટી હસ્તક સોંપી હતી. હંડની આવકમાં કાચમનો વધારો થાય તે માટે સોસાઈટીએ તેજ સાલમાં સદરહુ નોટો વેચી તેના અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીના સવાચાર ટકાનાં રૂ. ૨૨૦૦)નાં ડીજેન્ચરો લીધા છે. તેના વ્યાજમાધી “મેમણ હાજીસુલેમાન શાહમહમદ લોધીઆ ગ્રન્થમાળા”ના નામથી આજ-સુધીમા નીચે પ્રમાણે પુસ્તકો રચાવી સોસાઈટીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે:

નં.	પુસ્તકનું નામ.	કિંમત. રૂ. આ. પા.
૧	મુસલમાનોની રાજકીય તથા વિદ્યા સંબંધી ચલતીનો ઇતિહાસ અને તેની પડતીના કારણો	૦—૨—૦
૨	ઈસ્લામનો ભરતી ઓટ	૦—૮—૦
૩	સર સૈયદ એહેમદનુ જીવનચરિત્ર	૦—૮—૦
૪	મિરાતે સિકંદરી	૧—૦—૦
૫	અયામા	૦—૧૦—૦
૬	મિરાતે અહમદી, વૉ. ૨, ખંડ ૧	૧—૦—૦
૭	„ „ વૉ. ૨, ખંડ ૨	૧—૦—૦

શુ. વ. સોસાઈટી,
અમદાવાદ,
તા. ૧૫-૬-૧૯૩૪

હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ
આસિ. સેક્રેટરી.

નિવેદન

મિરાતે અમદાવાદના ખીજ પુસ્તકનો ખીજો ખડ પૃ. ૪૦૦ મે અ
અટકે છે. ત્રીજા ખંડમા બાકીનો ભાગ પૂરા થશે.

શુ. વ. સોસાઇટીની આફિસ, } હીરાલાલ ત્રિ. પારેખ
અમદાવાદ, તા. ૧૫-૬-૧૯૩૪ } આસિ. સેક્રેટરી,

શુદ્ધિપત્રક

વો. ૧. ખંડ ૧

પૃષ્ઠ ૧૨, ૫૨ “ (ગોલીઆના, કુંધકા પાસે) ”

તથા

પૃષ્ઠ ૧૩, ૫૨ (ગોલીઆના) એ સખ્તો કાઢી નાખવાના છે.

નોંધ:—આ જૂન તરફ માફ ધ્યાન ખેંચવા બદલ રા. કલ્યાણરાય નથુભાઈ
ભોળીનો આભાર માનું છું.

દે. મો. ઝ.

વો. ૨. ખંડ ૨

પૃષ્ઠ ૨૬૩ લીટી ૯ મુસ્તફીદખાનને બદલે મુસ્તફીદખાન વાચવું.

- રાગ બ્રહ્મસિંહ જોડે મહારાગનું પાટનગર જવું; સૂખાના નાયબ તરીકે રતનસિંહ ભંડારીનું અને ખજરપત્રી તરીકે બાદશાહી દરબારના સેવકે (લેખક)નું નીમાવું. ૨૦૧
- ઉમાબાઈના દત્તક છોકરા જન્મવજીનું આવવું તથા તે સાલમાં બનેલા બીજા બનાવો. ૨૦૨
- બાદશાહની પવિત્ર માતાશ્રીની જાગીરના ઘોઘાખારા મહાલની ફેજદારીપર બહેરામખાનનું નીમાવું; ત્યારબાદ સોરઠની નાયબ ફેજદારી તેને મળવી. ૨૦૪
- ગીલાણ ગાયકવાડના ભાઈ મહેમા (? મહાદ)જીએ વડોદરાને ઘેરા લાલવો અને તેનો કબજો લેવો. ૨૦૬
- શાહ વેપારી મુલ્લા મહમદઅલીને ઝેર આપવું અને તેનું પરલોકગમન. ૨૦૮
- અહમદ શેઠ જોડે ખુશાલચંદ શેઠને ન બનવાથી ભંડારીએ તેને શહેર બહાર કરવો અને અહમદનું મરણ પામવું. ૨૧૦
- પરિતો નાશ કરવા માટે જવાનમદખાને લશ્કર લઈ જવું અને મરાઠાઓના ઘેરામા ઘેરાઈ જવું, અને હુમરાના જનમીન તરીકે પોતાના ભાઈ જોરાવરખાનેને આપવો. ૨૧૩
- અહમદ ચલપી વેપારીનું તથા સૈયદઅલી વાએઝનું માર્યા જવું અને મુલ્લા ફ઼ુદ્દીનનું સુરત બંદરેથી મુબઈ રવાના થવું. ૨૧૭
- ખાલસા શરીફ (બાદશાહી કચેરી) તરફથી વીરમગામ ઉદ્દે જાલાવાડની ફેજદારી પર બહેરામખાનનું નીમાવું;... .. અને બહેરામખાનનું માર્યા જવું. ૨૧૯
- કંથાજી કદમની ફેજદારીમા મહી નદીની આ તરફની ચોથ ઉમાબાઈએ દામાજી ગાયકવાડને નામે કરી આપવી ... પેટલાદ કસબાની હદમા મોમિનખાન જોડે લડાઈ. ૨૨૭
- વીરમગામના કિલાનું મરાઠાઓના હાથમા જવું અને ભંડારીનું રંગોજી

નેડે લડ્યા બહાર પડ્યું, મતનન પાઠ પાઠ્ય, મિત્રાય
પાણુ ફરવું

૨૩

મોમિનખાનની સૂબેદારી, ઓઢાપર દાખન ચતા તેની મનસબમા
વધારો થવો, . . . નાયબ તરીકે અબદુન હુસેનખાન તથા
મહમદ અસદ ઉલ્લાહ નીમાવું

૨૪

ધતિમાદ ઉદ્દ દોના વઝીર ઉન્ મમાલેકની મહોર સાથે ૥ હુકમની નકલ ૨૫
ધતિમાદ ઉદ્દ દો લા વઝીર ઉન્ મમાલેકની મહોર સાથેના ઉન્ન
(પાઠશાહી) હુકમની નકલ

૨૫૮

ભડારીના પટ અને ઝગને લીધે બાદશાહી ફરમાનોને બહાને
ખાન મુમ્તઝીદખાન ગણતું ચહેર બહાર જવું,

૨૬

મોહાદુ નકલ નઈ દાખાવવાનું ચહેર તરફ આવી પહોંચવું મોમિન
ખાન નેડે મુતામત અને કાટ છતી લેવા કેસોશ કરની

૨૫૦

તેની પાસ પુરજ નાણું છે એવો વહેમ આવવાથી નાયબ બહા
અને ખતમપત્રી મહમદ મુમ્તઝીદ ઉદ્દ દીનખાનને ભડગીએ કેમ
ખેસાડવો

૨૭૮

મોમિનખાન અને રગોજીએ હુમલો કરવો કાયમ અલીખાન અને
મીર અબ્દુલ કામમનુ માર્યા જવું અને મોમિનખાન
તથા રગોજીના કામગાનું ચહેરમા દાખન થવું

૨૮૪

મોમિનખાન અને રગોજીએ એમ્બીમની પાઠગ અમદાવાદ ચહેરમા
દાખન થવું રગોજીએ રજતમ અલીખાનના મમનમા ઉતરવું

૨૮૦

ગુજરાતીઓના ગહેશણોપર મહાઓના ત્રાસ તથા છુનમ વર્તીવવાને
લીધે ગુજરાતી સૈનિકની એક ટુકડી સાથે રગોજીને ખાનાજગી
(લકાઈ) મરાનો બનાવ

૨૮૨

મોમિનખાને સોગાદ સાથે મોકલેલી અરજનું આતા હઝરત
પૂજ્ય બાદશાહની નજર આગળ-હજૂર મા રજૂ થવું . . .
સાબરમતી નદીપરના છ નાના જમાદારો પામે લેવાની પેટકસો
બદાખત કરી તે ઉપરાંતના મારે મોમિનખાનનું નીમણું

૨૮૬

ગુર્જવગદાર ઝેન ઉન આમેદીનખાન મા ફતે મોકલેલી બાદશાહી બેટ
સોગાદોનું આવી પહોંચવું મોમિનખાન બહાર (તેનું) સ્વાગત
કરવું અને ખીમ બનાવો

૩૦૫

- શહેરના રહેવાસીઓ પર વેરો નખાવો, તથા તેમનો દંડ કરવાના
નવા રિવાજનું મજબૂત થવું,.....તથા રૂપીઆ અને
મહોરોના સિક્કા નાદરશાહના નામના પાડવા. ૩૦૭
- સાબરમતી નદીમાં રેલ. ૩૧૦
- સિક્કો. ૩૧૧
- મજબૂત સિંહ હજારી જોડે ખાનાજગી અને તેનું શહેરમાંથી બહાર આવવું. ૩૧૨
- ચોતાને વતન પાછા ફરવાને ધરાદે દામાઝરાવ ગાયકવાડનું જિલ્લે
સોરઠથી પાછા ફરવું, અને રગોજીની બદલી કરી મલ્હાર ખૂતીને
શહેરનો નાયબ નીમવો. ૩૧૪
- પરગણાઓની જમાબંદી કરવા, જમીનદારો પાસેથી ચેસકશ ઉવરા-
વવા અને કોળાઓના જમીન લેવાના કામપર મોમિનખાને
દિદાઉદ્દીનખાનને લશ્કર સાથે નીમવો; આ સિવાય એ સાલમાં
બનેલા બીજા બનાવો. ૩૧૬
- મોમિનખાનનું ખલાત બદર તરફ જવું, આગલા ગિવાજ મુજબ
દામાજી તરફથી, મલ્હાર ખૂતીની ફેરફારીમાં, રગોજીનું નાયબ
તરીકે નીમાવું, રગોજી જોડે મોમિનખાનનું વીરમગામ તરફ જવું,
અને અમદાવાદ તરફ પાછા ફરવું. ૩૨૦
- દામાજીનું સોનગઢ પાછા ફરવું, લશ્કરને ઘેરો ધાલવો. તે સાલમાં
બનેલા બનાવો. ૩૨૪
- બાદશાહી ખાણના સુકરાપરથી આવેલી ભેટને સંબંધે વઝીર ઉત્તર
મમાલેકની મહોર સાચના ઉચ્ચ ફરમાનની નકલ બાદશાહી ફર-
માનની પ્રસિદ્ધિ. ૩૨૬
- રગોજી જોડે ખાનાજગી થવી. ૩૩૧
- મોમિનખાન જોડે અણબનાવ થવાથી સૂબાના દીવાનના નાયબ
અબ્દુલ હુસેનખાનનું જવું, મોમિનખાનનું આગળ
વધવું, અને તે સાલના (બીજા) બનાવો. ૩૩૩
- ઉચ્ચ ફરમાનની નકલ. ૩૩૫
- આ સંજુલગૂર દુનીઆમાંથી નજમુદ્દૌલાનું અખડ ધામ તરફ
પ્રયાણ, દિદાઉદ્દીનખાન તથા સુલતાનખાનના નામના પવિત્ર

દુઃખાનનું આવવું, તેમની વચ્ચે પગપર વિરોધ થવો, અને
ગોળ સાથે લડાઈ

૩૪૦

પગપરની જમાબદી તથા પેતકથ ઉગવવા જવા માટે દિદાઉદ્દીન
ખાનનું આવી રાહીબાગમા ગહેવું, ફાળી રીતે ગોળનું બોરસદ
જવું, ગેખાનનું વાડાસીનોડ જવું અને બીજા બનાવો

૩૬૩

અબદુલ અઝીઝખાન ઉર્ફે મકબૂલ આનમનો ાગમ, જુન્નેગના મજની
મહોરવાળા બાદશાહી દુઃખાન સારે આવવો કે જેમા જવાનમદ
ખાન બાબીની ગુજગતના સૂબાના નામજ તરીકે નીમણુંકે કરી
હતી, મિપાર્ડઓએ બગવો કરવો, અને દિદાઉદ્દીનખાન,
મુફતખરખાન અને મયમકુલીખાનને તેમણે પરહેજ કરવા,
નજાનમદખાને સૂબાને કબજાને મેળવવો

૩૬૯

મુફતખરખાનને સ્વતંત્ર સૂમેદારી આપવા બાબત તેના નામપરના
બાદશાહી દુઃખાનનું આવી પહોચવું જવાનમદખાન સાથે
ખાનાજગી મુફતખરખાનનું અમદાવાદ છોડી બહાર નીકળી જવું

૩૮૪

અમદુન અઝીઝખાનનું જુન્નેગના મિનામાથી અમદાવાદ તરફ રવાના
થવું, ગગતામા તેનું માર્ગ જવું

૩૮૧

ફઝલઉદ્દૌલા ફઝલઉદ્દીન ખાનમહાદુ ગુલઅત જગની સૂમેદારી,
જવાનમદખાનનું નામજ તરીકે અને કામમકુલીખાન તથા અબ
દુલ હસેનનું દીવાન તરીકે નીમાવું

૩૯૪

મરહમ અલીમહમદખાન, મપક ખાતાના અમીનનું આ કાજુબગૂર
દુનીઆમાથી ગર્ગની વાડી તરફ સીધાવવું

૩૯૭

રાજા ખખ્ખસિંહ જોડે મહારાજાનું પાટનગર જવું,
 સૂળાના નાયબ તરીકે રતનસિંહ ભંડારીનું અને
 ખખ્ખરપત્રી તરીકે બાદશાહી દરબારના સેવક
 (લેખક) નું નીમાવું

હિ. સ. ૧૧૪૫ માં રતનસિંહને પોતાનો નાયબ નીમી, પોતાના
 વતન જોધપૂરને રસ્તે થઈ, રાજા ખખ્ખસિંહને સાથે લઈ મહારાજા પાટ-
 નગર તરફ જવા નીકળ્યો, અને સાબરમતીને પેલે કાંઠે રેતીમાં, શાહી-
 બાગની સામે, પડાવ નાખ્યો. એજ અરસામાં ગુલામ મહમદખાનની ફેર-
 ફારીમાં હજૂરશ્રીની દરબાર તરફથી લેખકને સૂળાના ખખ્ખરપત્રીની જગ્યાએ
 નીમવામાં આવ્યો, અને ઠાકના દારોગા અલી હામેદખાનની મહારસાયની
 સનદ (લેખકને) પહોંચાડવામાં આવી. તે સનદ ભંડારીને બતાવ્યા બાદ
 અને પોતાનું કામ મંજૂર થઈ ગયા બાદ, જે દીવસે મહારાજાએ સૂળાના
 દીવાન તથા બાદશાહી નોકરાને હોદ્દી સલામ કરી તે દીવસે, તેને મળી
 (તેની પાસેથી) ખિલત-પોશાક-મેળવ્યો. મહારાજા કૃત્ય કરી આગળ વધ્યો;
 એટલામાં તે (મહારાજા) ના જવાની ખખ્ખર સાલજી તેની રમ્મ લેવા
 (સલામ) મોમિનખાન ખંભાતથી નીકળી પડ્યો, અને લેખકના પિતા કે
 જેઓ હિંજતળની સફરથી પાછા આવ્યા બાદ ત્યાં રહ્યા હતા તેઓ પણ
 મોમિનખાન સાથે સાથે આવી, શહેરથી બાર કોમ દૂર આવેલા કલોલ
 ગામે તેની સાથે થઈ ગયા અને બીજા બે દહાડા તેની સાથે રહ્યા બાદ
 તેમને પાછા ફરવાની રમ્મ મળી. પાછા ફરતા રમ્મમાં, શહેરથી છ દોસ
 દૂર જેટલે, જો કે મોમિનખાનની જોડે સવાર ને પાંચઘન્ટી દેકડી હતી
 છતાં, સુવાળના કોળીઓએ હિંમત કરી, તેના પર હુમલો કર્યો, જેમાં
 તેના સાથીઓમાંનો એક સાલેહ અલીખાન શહીદ થયો (માર્યો ગયો).
 થોડા દહાડા અમદાવાદ રોકાઈ મોમિનખાન ખંભાત પાછો ફર્યો.
 સોરઠનો ફોજદાર ગુલામ મોહિઉદ્દીનખાન હજૂરશ્રીની દરબારમાં ગુજરી
 જવાથી ભાંના ફોજદાર તરીકે તેના ભાઈ(ના ગુજરી જવાથી) મીર હુજ-
 ળખાનને નીમ્યો. મહારાજાના વિદાય થવા બાદ રતનસિંહ ભંડારીએ પૂર છૂટ
 અને આપજીદીથી હકૂમત ચલાવવા માટી તથા વેરાને નામે નાણાં લેવા
 માંડ્યા, તેમજ ખોટા તહોમત તથા બહાં આરોપો મૂકી, અયોગ્યપણે જુદી જુદી

રીતે લોકોને પકડવા માડ્યા, અને ઈશ્વરને ન પીછાણનારા; લોકોના ઘર ભાગનાગ, ગુજરાતવામીઓએ એના માર્ગદર્શક તરીકે બહાર પડી ગમે તે- માણસ માટે ગમે તેવી ચાડીચુગલી કરવા માડી. સામાન્ય પ્રજા પોતાના; રાજાના ધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે-મથા રાજા તથા પ્રજા-એ કહેવત મુજબ ન શહેરના ડોહવાલ ને પરાનો ફેજદારે પણ એજ રસ્તે ચાલી આપી રૈયત તથા પ્રજા મમસ્તને હેરાન કરી તથા દુઃખ દઇ, જુદી જુદી રીતના તેમના દડ કરી, જીવમનો હાથ લંબાવ્યો.

ઉમાપાદના દત્તક છોકરા જાદવજીનું આવવું તથા તે સાલમાં બનેલા પીજા બનાવો

એજ સાલમાં મગદાઓને આવવાની મોસમમાં ઉમાપાદના દત્તક છોકરો જાદવજી, મહામગના રવાના થવાની ખબર સાલળી, નામજ સૂચા ભંડારી જોડે ચોથનો કરાર કરવા વીસ હજાર સવાર લઈને બૂટફાટ કરતો અને ખડ્ડી ઉવરાપતો શહેરના સીમાડા સુધી આવી પહોંચ્યો, અને તેણે શાહીમાગના મેદાનમાં મુકામ કર્યો ગુજરાતવાસી સિપાઈઓને ભંડારીએ લશ્કરમાં ના દાખલ કરી મોખિનખાનને તુરતાતુરત ખેલાવી મગાવ્યો, અને તે પણ ગતોરાત પોતાની જોડે લશ્કર લઈ આવી પહોંચ્યો. શહેરનો બચાવ કરતા કોટના દરવાજા ભંડારીએ બંધ કગવી બહાદૂર માણસોના હાથમાં સોપી દીધા અને મોરચા, પુરજ, કોટ, કિલ્લા મજબૂત બનાવી દીધા. મહામદ અલાદીન ગવર્નનીને લશ્કર આપી ફેજદારે ગર્દની મદદમાં પરાઓનું રક્ષણ કરવા નીચ્યો દક્ષણીઓની ટોળાઓ બધાઈ જઈ પરાઓ પર હુમલા કર્યો કરતી હતી તેમની જોડે વખતોવખત તોપનંદૂકનો જંગ જતમતો. આવી રીતે લગભગ એક મહીનો વીતી ગયો, એટલે ભંડારીએ એક વિશ્વાસુ માણસ મોકલી ઉમાપાદ જોડે સધિ થએલી હોવા જતા આ લગ્ન કરવાનું કારણ શું છે તે જાદવજી પાસેથી જાણવા માગ્યું. જાદવજીની પણ એજ મનનજ હતી, તેથી આગળ થએલા કરાર મુજબનો ચોથનો કરાર કરી તે સોરઠ જિલ્લા તરફ ગયો, અને ટંટો પતી ગયો. સોરઠના જમીનદારો પામેથી ખડ્ડી વચ્ચે કરતો કરનો પોતાને વતન પાછા ફરવાનો વખત થતા જાદવજી તેણી તરફ પાડો કર્યો. મહામગ પાસે પ્રકળ લશ્કર હતું જતા કોળાઓને મગ કે શાસન કરવા મા તે

તેઓ બખેડો ન કરે તેના જમીન લેવા એકે વખત તેણે ક્યાં પણ પગલાં ન ભરેલાં હોવાથી, તેઓ સમન્યા કે આપણી મુરાદ પર આણુવા માટે સમય સાતુકૂળ છે, અને તેથી ચારે તરફથી તેમણે બખેડો ઉઠાવવા તથા લૂંટફાટ કરવા રૂપી માથું ઉંચકી રાતને વખતે ટોળાંબંધ થઇ નિશ્ચિતમને પરાં-ઓમા ઉતરી પડી, કુઢાડાના ધાથી ઘર ફાડવા, જમીનની અંદર મુરંમ ખોદવા તથા ફુકાનો તોડવા માંડી; તેમજ તક મળે શહેરમાં પણ તેજ કામ (લૂંટફાટ) કરી તેઓ ધરનું ચચરચીલું અને માણસોને કેદી કરી ઉપાડી જતા. એક રાત એવી નહોતી જતી કે ન્યારે આવાં (લૂંટાએલા) નિરાધાર માણસોની હાય અને તેમના વિલાપનો અવાજ ઉંચામા ઉંચા આકાશ મુધી પહોચતો ન હોય: છતાં પણ કોઇ પણ માણસ તેમની દાદ લેતું નહિ.

આખી ફુનીયા ઝધડા અને ખંડથી ભરેલી હતી.

કયામતના દીવસના રણુચીંગડાના અવાજ જેવી

લોકોની ફરીઆદ સંભળાતી હતી.

દીવસના વખતમા સર્પ જેવા મારવાડીઓના દંડ લેવાના જુલમથી અને રાતની વખતે કોળીઓ (આવવા)ની ખ્દીકથી, ઉંધરૂપી રાજ તેમની આખોની મૈત્રી કરતો નહિ. કોળી કામ કે જે આ પ્રાતમા ફિઆદ અને દગાનુ મૂળ છે તેના પર નાજિમનો કરજ ખેડો નહિ, તેથી તેમની (કોળીઓની) રખેવાળી મિવાય કાફલાઓથી આવગવ થઈ શકતી નહિ. રીવ-સિંગ ખટાવત કે જે ભંડારીની રજા મેળવી પોતાને વતન જતો હતો, તેના પર પાટણુ તાખાના દાઉદભાડ ગામ અગળ કોળીઓએ હુમલો કરી તેના માણસોમાના કેટલાએકને મારી નાખ્યા ને કેટલાએકને ધાયલ કર્યા અને તેને લૂટી લીધા. વળી ભંડારીને હાથે રૈયતપર જુલમ કરવાનુ તથા નાણા કઢાવવાનુ-એ મિયામ બીજુ કામ જ થતું નહિ,—જના એ ફોજદારોને લખી જણાવતો કે તેમણે એવો જુલમ થતો અટકાવવો, પણ તેઓ પોતેજ એવા કામ કરવામા મુંથાઇ ગએલા હોવાથી તેના હુકમનો અમલ થતો નહિ.

પાદશાહની પવિત્ર માતાશ્રીની જગીરના ઘોઘાખારા
મહાલની ફોજદારીપર બહેરામખાનનું નીમાણું:
ત્યારબાદ સોરઠની નાયબ ફોજદારી તેને મળવી

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે બહેરામખાન ત્યારે મુરત છોડીને નીકળ્યો અને તેનાં સર્ગાવહાલાંઓ તેને જામ મળ્યાં, ત્યારે સીહોરના જમીનદાર ભાવસિંગના તાખાના ભાવનગરમાં તે થોડો વખત રહ્યો. તેના વડવાઓ સાથેની પીછાન ધ્યાનમાં રાખી જમીનદારે તેની સેવા ચાકરી ઉઠાવી અને ધીમે ધીમે તેના મદદગારો, મિત્રો અને નોકરો તેને આપી મળ્યા. તે ઉપરથી પોતાનો વખત ગુજારવાનું કાંઈ કામ મળે એવી તદખીર વિચારી કાઢી, પોતે મોભિનખાનને લખી મોકલ્યું કે સોરઠ ઉલકા (પ્રાંત)ની બાકી રહેલી મહેમૂદ ઉધરાવનાર એકદાર તરીકેની સનદ દીવાની કચેરીમાંથી તેના (નામ) પર મોકલવામાં આવે તો ત્યાં સુધી ભવિષ્યમાં બીજું કાંઈ માધન ન મળી આવે ત્યા સુધી (વાટ જોતો) થોડા દહાડા પોતે તે કામમાં ગુજરે. તેની ઇચ્છા અનુસાર મોભિનખાને નાયબ દીવાન અબદુલ્લાહસેનખાનની મહોર સાચની સનદ મેળવી મોકલી. એ સનદને આધારે બહેરામખાને જરૂર જેટલું લશ્કર રાખી લઈ સૈયદનુગલા કે જે મુરત બંદર છોડી નીકળી ગયો હતો, તેને ખોલાવ્યો, અને જમાબંદી કરવા તથા મહાલોની બાકી રહેલી મહેમૂદ ઉધરાવવાનું કામ કરવા માંડ્યું, અને ટેટલાંએક પરગણાઓમાંથી તો જોરતલખી પણ લઈ લીધી. પોતાના પર જે પરેશુ વીલું હતું તથા પોતાની હાલની સ્થિતિ અને પોતે જે કામ કરતો હતો તેની પોતે ધુગ્ધાન ઉત્સુકને ખજાર આપી હતી. સલાખત મહમ્મખાન બાખીના ગુજરી જવાથી, પાદશાહની પવિત્ર માતાશ્રીના વજાયેને ઘોઘાખારા પરગણું જગીરમાં આપવામાં આવ્યું હતું, અને મહારામના હંગામી હુકમથી તે શેરખાનના કબજામાં હતું, પરંતુ તે હંગામી હુકમ મજૂર રાખવામાં આવ્યો નહિ, એટલે બહેરામખાનના કહેવાથી ધુગ્ધાન ઉત્સુક ઉચ્ચ ખાલસાની કચેરીમાંથી તેના નામની સનદ મેળવી મોકલી, તે વખતે શેરખાન યોરનાના નાયબ ફોજદારની ફરજે ખજાવવામાં રોકા-એલો હતો તેથી તેનો નાના ભાઈ શેરખાન ઘોઘામાં હતો. બહેરામખાને હાજી મહમદ રખીને લશ્કર આપી તેને દૂર કરવા તથા પોતે દાખલ થવા માટે નીચ્યો. તેણે તે જગાને ઘેરો ઘાલી, તોપબંદકર્તુ સુદ કરી અપા-

ઝપીએ કરી થોડાજ વખતમાં શેરઝમાનને એ કામપરથી ખસેડી પોતે
 તે કામ કરવા માંડ્યું. હાજી મહમદ રખીની તારીફ લાયક બહાદૂરી તથા
 ઘોઘા લઇ લેવાની હકીકત ધર્મસંરક્ષણકર્તાના તખ્તની પાસે વંચાતી
 અરજીઓમાં આ નામ સેવક તરફથી લખાતા બખરપત્રોમાંના એક પત્ર તરીકે
 રજૂ થઇ. ધુરહાન ઉત્તમુલ્ક તેનો (બહેરામખાનનો) મુરબ્બી હતો એટલે
 (આ) તક મળી જવાથી, તેણે બહેરામખાનની તથા તેના સાથીઓની
 બહાદૂરી અને ચૂરવીરતાની કેટલીએક હકીકત યોગ્ય પ્રસ્તાવના સાથે
 પવિત્ર હજૂરશ્રી પાસે રજૂ કરી, અને તેને લીધે એ ઔદાર્ય ને દયાની
 દરબારમાંથી હાજી મહમદ રખીને સાતસોની જાતી મનસબ તથા એકસો
 સવાર અને મહમદ કુલીખાનના ખેતાબથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યો.
 હવે મહેસૂલ બાકી રહેલી એવા મહાલોની તથા બીજી જગાઓની જમા-
 બંદી તથા મહેસૂલની ઉધરાણી બાબત મીર હુઝાફાખાન બહેરામખાનની
 સામેની ફરીઆદો ચાલુ પોતાના વકીલને લખ્યા કરતો હતો, અને અમીર
 ઉલ્લુ ઉમરા સમસામ ઉદ્દીલાનો નાયબ એ ફરીઆદો ધુરહાન ઉત્તમુલ્કને
 ઝાહેર કર્યા કરતો હતો, તેથી આ અરસામાં ધુરહાન ઉત્તમુલ્કે જૂનાગઢના
 નાયબ ફૈજદારની જગાની જવાબદારી લઇ તેના ઇબરાની રકમ આપવા
 પોતાને માથે લીધું, અને બહેરામખાનના નામની સનદ મેળવી તેનાપર
 મોકલી. તેણે તો પોતાની આસપાસ ઘણા માણસોનું લસ્કર ભેરું કરીજ
 દીધું હતું એટલે વગર વિલંબ અને દીલે પોતે જૂનાગઢ તરફ જવા નીકળ્યો.
 દૂર થયેલા નાયબ મીર ઇરમાઇદના મનમાં તેની સામે ટક્કર લેવાનો કાષ્ટક
 વિચાર થતો હતો તેને તેમ કરવાનો લાજ ન આપતા જોર જીલ્લમથી
 કાઢી મૂક્યો. તે પણ સીપાઇઓના ચઢી ગએલા પગારની માગણીથી કાયર
 થઇ ગયો હતો તેથી વહાણ માર્ગે ઠંઠા તરફ ચાલ્યો ગયો. બહેરામખાને
 પોતાના ઓદાની ફરજને બળવવી શરૂ કરી પોતાની પાસે રજૂ થતા કામ
 કરવા તથા ફૈજદારો અને ચાણુદાગેને તેમને તાલુકે મોકલવા માડ્યા.
 સોરઠની ફૈજદારીપર બહેરામખાનના મુકરર થવાની હકીકત આથે ને
 પાસે—બધી જગાએ—પસરી ગઇ એટલે ધંધા રોજગાર વિનાના થઇ પડેલા
 સિપાઇઓએ કમાણીનું સાધન હાથ આવ્યું એમ સમજી કેંકડેકાણેથી તેની
 પાસે આવવા માંડ્યું. પોતાના બાપ ઉદ્દેકરણુ દેસાઇનું ખૂન થયા બાદ
 તેનો છોકરો હાવસિંગ વીરમગામ પરગણાનો કારબારી થઇ પડ્યો હતો,
 તેના ઉપર તેની ધન સંપત્તિ તથા પૈસાદારીને લીધે લાખા વખતથી હાંડા-
 રીનો ડોળો હતો, અને જે (તે પકાવી લેવાના) લાગતી હમેશા શોધમાં

રણ કરતો હતો, તેણે, હિ. સ. ૧૧૪૬ મા, આ અરસામા એક યુક્તિ વિચારી કાઢી, જવાનમદખાન કે જેને ત્યાનો નાયબ ફૅજદાર બનાવ્યો હતો, તેને લાલચ આપી દેસાઇને પકડી પોતાની પાસે મોકલવા લખી જણાવ્યું. તેણે તેને યુક્તિથી પકડી લઈ હાથકડી તથા બેડી પહેરાવી રથમા નાખી પોતાનાં થોડા વિશ્વાસુ માણસો સાથે શહેર તરફ રવાના કર્યો. ફૅજદારીના ઓદ્ધાપર મુકરર થવાને તથા ત્યાં (વીરમગામ) આવવાને મમથે જવાનમદખાન ઘણા મજબૂત (સત્તાશીલ) બાહેધરી આપનારા (જમીનો) ની કુમકપર અંદર દાખલ થઈ શક્યો હતો, તે જમીનોને આ વાતની ખબર પડતા, પોતાનું સ્વમાન જળવવા માટે કાતો મરવું કે મારવું એવું નક્કી કરી તેઓ જવાનમદખાન તરફ સખ્તાઈ અને વિરુદ્ધતા બતાવવા બહાર પડ્યા. આ ઉપરથી પોતે જોખમમા આવી પડ્યો છે એવું તેને લાગ્યું એટલે લાચાર થઈ રસ્તામાથીજ તેને પાછો ફેરવી જમીનોને હવાલે કરી દીધો. રહીમયાવરખાન સંજાવલનું પગવી લીધેલી જગીરની મહેસૂલ ઉધરાવવા માટે આવવું આગળ જણાવવામા આવ્યું છે. આ અરસામા, હજૂરશી તરફથી નીમાએલા મનસબદારોની જગીરોના મહેસૂલના બદલામા જંગલ-રીએ જુમલે એકવાખ ત્રેવીસહજાર રૂપીઆ (આપવા)નો તનખો (હુકમ) ખંભાત બહરની મહેસૂલ કે જે મામિનખાનના ઓદ્ધા તળે હતી તેના પર આવ્યો.

~~~~~

**પીલાજી ગાયકવાડના ભાઈ મહેમા(?મહાદ)જીએ વડોદરાને
ઘેરો ધાલવો અને તેનો કબજો લેવો**

~~~~~

આ સાક્ષના બનાવોમા વડોદરા મરાઠાઓને કબજે જવું એ છે. આ હકીકતની દૂકમા વિગત એ છે કે પોતાના સસરા સરદાર મહમદખાનના મુજરી જવાથી સેરખાન બાબી વડોદરાના નાયબ ફૅજદારની જગાનું કામ કરતો હતો, તે પોતાના કાકાના છોકરા મહમદ સરખાજ, તથા પોતાના સગાવહાલાઓને વડોદરા મૂકી, પોતાની જગીરના મહાલ વાડા-સીનારનો બદોખસ્ત કરવા ત્યાં ગયો. જાજુસર પરગણું કે જે વડોદરાની પાસે આવેલું છે, તે પીલાજી ગાયકવાડના ભાઈ મહેમા(મહાદ)જીએ કબજે લઈ લીધું હતું, પાદરાનો મુખી દલો જેને કાને વીરમગામના દેસાઈ સંબધે મારવાડવાસીના કપટ અને ફરેખની વાત આવેલી હોવાથી, જે રાત ને

દીવસ ઉડા અને દીર્ઘ વિચારમાં (દેહશયની) પોતાના દહાડા યુગ્મરતો હતો, તેણે આ વખતમાં શેરખાનનું વાડાસીનેાર જવું એ યોગ્ય પ્રસંગ અને લાગ આવ્યો જાણી, મહેમા(૧ મહાદ)જીને વડોદરા પર ધેરો ધાલવા માટે દોરવ્યો (સમગ્રવ્યો). ધોડેસ્વાર અને પાયદળની દૂકડી સાથે વડોદરાને કબ્જો લેવાનો ઈરાદો કરી મહેમા(૧ મહાદ)જીએ તૈયારી કરી, તેમજ પોતાને વતન સોનગઢથી હામાજીરાવે પણ મદદમા લસકર મોકલ્યું. મહમદ સરખાજે કોટના ચારે બાજુના દરવાજા મજબૂત બનાવી, પુર્ણ તથા ગઢીઓને બચાવ કરવા માંડ્યો, અને દરેકજ બંદૂક તોપના ગોળાબાર સાથેની લડાઈઓ થવા લાગી. આ વાતની શેરખાનને ખબર પડતા તેણે હાંડારી પાસે મદદ માગી. તેણે તેને મદદ તથા સહાય આપવા મોમિનખાનને લખ્યું કે મહીપાર ઉતરવાની જગાએ જેવો શેરખાન આવી પહોંચે કે તરત તેની સહાયમા રહી દક્ષણીઓને મારી હાલવા. શેરખાન તૈયારી કરવા અને લસકર રાખવા મંડી ગયો, અને તેના આવવાની વાટ જોઈ લગભગ દોઢ મહીનો લડાઈનો અગ્નિ બળતો રાખ્યો. દૂંકામા શેરખાન વાડાસીનેારથી તેણી તરફ આવવા નીકળ્યો, અને મહીપાર ઉતરી ગયો. મહેમા(૧ મહાદ)જીને તે વાતની ખબર પડતા પોતાના હરીફને આવવાનો રસ્તો બંધ કરવો એ કામ ધણું અગત્યનું સમજી થોડા માણસોને ધેરો ધાલવા અને મોરચાના બચાવ માટે કાયમ રાખી, (બાકીનાઓને લઈ) યુદ્ધનો અગ્નિ સળગાવવા તથા લડાઈના મેદાનને વ્યવસ્થિત કરવા તેની સામે ગયો. શેરખાન તથા તેના સાથીઓએ બહુ બહાદુરી અને શૌર્ય બતાવ્યા પરંતુ તેમનો મ્હોટો ભાગ શહાદતની પદ્ધતિએ પહોંચ્યો (મરણ પામ્યો); તેનો થોડો પણ તલવારના ધાથી જખમી થયો પોતાના ઘરવીર અને વિશ્વાસુ માણસો આ પ્રમાણે ખપી જવાથી તથા સામા પક્ષની મંખ્યા મ્હોટી નેવાથી પોતાના ધોડની લગામ ફેરવી ને આનો કાઈ ઉપાય થાય તો તે કરવા પોતે પાછો વાડાસીનેાર ગયો. મોમિનખાન કે જે એની મદદે આવતો હતો તેને રસ્તામા થું બ-થું હતું તેની ખબર પડી એટલે તે ખંભાત પાછો આવ્યો ગયો. વડોદરાના કોટનો બચાવ કરનારાઓને બહારથી આવતી મદદની આશા રહી નહિ તેથી વખતને સમજી જઈ તેમણે સંધિનો સંદેશો મોકલ્યો, અને કોલ કરાર કરી તે મુજબ બહાર આવતા રહ્યા અને તે દીવસથી તે જગા દક્ષણીઓને તાબે ગઈ, અને હજુ સુધી કોઈની પણ ભાગીદારી વગર તે પોતાને કબજે રાખી રહ્યા છે. જવાનમદખાને તેને પકડવાથી વીરમગા-મના દેસાઈ અને તેની વચ્ચેની દોસ્તી દૂર થઈ ગઈ હતી, અને ખરેખરી

રીતે એ પરગણાનો જારણારી એ પોતે જ (દેસાઇ) હતો તેથી તે જે કામ કરવા જતો તે ખગલુ આ ઉપરથી ભંજારીએ, શેખાન કે જે તેના બોલાવવા મુજબ, આવ્યો હતો તેને તે જ્યાંની નાયબી, જે એક રીતે સનાયત મહમદખાનના વખતથી દેનાઇ પાસે હતી તે આપી કહી પરગણા અને પીંતપોરના ધંજરા (મક્તા) ની જુમ્હેદારી પોતાને માથે રાખી જવાનમદખાન ત્યાં ગયો પેટાદનો ફેજદાર ધનરૂપ ભંજારી ગુજરી ગયો. એમિનખાને નડીઆદ પરગણા, અરહર માતર, પેટાદને મુઝા (મુઝા) નો ધંજરા લીધો.

શાહ વેપારી મુલ્લા મહમદઅલીને ઝેર આપવું અને તેનું પરલોકગમન

શાહ વેપારી મુલ્લા મહમદઅલીનું કેદ પકડાવું, તેની માન મિલકતનું જપ્ત થવું અને વિલામ તેનું કેદી તરીકે રહેવું, એ સધળું આગળ જણાવવામાં આયું છે આ અરમામાં એક વહાણ કે જેમાં શાહ વેપારીનો છોકરો મુલ્લા મહમદ હુસેન (મવાર થયો) હતો તે બિદા બદરેથી આવી પહોંચ્યું શાહ વેપારીના ધરમાંથી જે માન મળી આયો તે લઇ તેગબેખાન સતોડ પાંચાં અને તેના જહાજોમાં યા (બીજા) બદરેમાં ભરેલો જે માન હતો તેને હાથ ન લગાડતા તેના છોકરાઓને દિનાસો આપી પોતાના વેપાર ધંધામાં મગ્યા જેવાનું કરમાવ્યું પોતાની હાનની સ્થિતિ તથા કેદખાનાની સંકુચિત જગામાંથી કમ છૂટવું તેની યુક્તિ ગોઠવવા તથા વિચાર કરવામાં શાહ વેપારી રાત ને દહાગે બેકરારીથી પસાર કરતો હતો છેવટ તેના ચોકીદારોમાંથી એક બેડે દો તી પ્રી તેને ધનામ આપવાની તથા હવે પછી તેની ઉમેદો પાગ પાડવાની લાલચ આપી, તેની મારફત લખવાના સાધનો મેળ યા, અને કુરસતનો લાલ લઇ પોતાની (વર્ષખાન) હાલત તથા પોતાના પર જે ગુજર્યું હતું તેની હકીકત સાચની અરજીઓ (લખી) હજૂરમાં મુકાબલ ઉત્તર હકીકત વત્ત આકાન હાફેઝ ખિદમતગારખાન પર તથા આસફખાન કે જે દક્ષણમાં હતો તેના પર છાની રીતે મોકલી, અને ધણી સાવચેતી રાખીને વારંવાર આવી રીતે મગજો મોકલવા ચાલુ રાખ્યા આસફખાન સુરત બદરની પાસે હતો તેથી તેણે એક ખાસ (બાદશાહી) બેખીઓ મોકલી, શાહ વેપારીને છોડી દેવાના સખત હુકમ

સાથનો દમદાટી અને ધમકી ભરેલો કાગળ મોકલ્યો. ખેપીઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને જે વાત તેને મ્હોડા મ્હોડ કહેવાની હતી તે તેણે તેમ-બેગખાનને કહી સંભળાવી. જાહેર રીતે તો તેમબેગખાને એવો ઢાંગ કર્યો કે જાણે પોતે તેના કલ્હાને તાબે થઈ તેના હુકમનો અમલ કરશે, અને તેથી શાહ વેપારીને છૂટા કરવાનો દીવસ તથા તેને મુક્ત કરવાની ધડી મુદ્દાં નક્કી કરી અને પોતાનો વિવેક દર્શાવવા તથા પોતાને દરગુજર કરવા તેને ભેટ આપવા કીમતી પોશાક તથા એક ઈરાની ઘોડો તૈયાર કરવા પોતાના કારભારીઓને હુકમ કર્યો. એ વાત જ્ઞાના મ્હોડા સૌને મ્હોડે ચવા માડી; (પરંતુ) અંદરખાનેથી તેનો અભિપ્રાય એવો હતો કે ધવાએકા સાપને એમનો એમ (જીવતો) રહેવા દેવો, એવું શાણો માણસ કરે નહિ: છૂટો થઈને એ આસફગઢ પાસે જાય તો તેના પર જે જે વીત્યું હતું તેની જીણામા જીણી વિગત તથા પોતાની જાણમાની સર્વ હકીકતથી તેને વાકેફ કરી તેની પાસથી દાદ મેળવે (તેમબેગખાનને ત્રાસ અપાવે), આટલે તેને તેમ કરતો અટકાવવો. જેનો હુકમન જોરદાર હોય તેને માથે શું શું ન વેતે? અને એ કામનું પરિણામ કયા જઈ અટકે તે તો ઇશ્વર જાણે; એટલે જો તેની જિંદગીનો અંત અણાય તો તે સર્વોત્તમ: તેથી કાતિલ જેર ને જીવલેણ વિપ્લો (એ) કામમા ઉપયોગ કરી તેને જેર આપ્યું. એવી વાત ચાલે છે કે ત્રણ વખત તે કારગર ન નીવડ્યું, તેથી છેવટ જે દીવસને ખીજે દહાડે એને છોડવાનું નક્કી કર્યું હતું તે દીવસે રાત્રે એને ગળે (દોર-ડાનો) ફાંસો દેવામા આવ્યો, અને વાત એવી ચલાવી કે તે હરખનો માર્યો મરી ગયો. તેની લાશને પાલખીમા નાખી તેને ઘેર મોકલી.

પૃથ્વીના નીચામા નીચા બીંદુથી થનીના ગૃહની ઉંચામા ઉંચી ટાચ સુધી,
 દુનીઆની દરેક મુશ્કેલીનો મે તોડ કાઢ્યો,
 હુઆધ અને પ્રપચની સઘળી ગાદો મે ઉઠેલી,
 મૃત્યુની મુશ્કેલીની ગાદ સિવાય દરેક મુશ્કેલીનો હું તોડ કાઢી ચક્યો.

પોતાના દરજ્જાને લાયક હતું તેના કરતા વધારે ઈનામ મળવાથી ખેપીઓ તણ થઈ ગયા અને એને શીખવવામા આવેલું ગીત આતો ગાતો ચાલ્યો ગયો.

અહમદ શેઠ જોડે ખુશાલચંદ શેઠને ન બનવાથી
બહારીએ તેને શહેર બહાર કરવો અને
અહમદનુ મરણ પામવું

પોતાની શેઠાઈનો પગાનો લાઇ રા ન બખસિદ જોડે પાટનગરથી ખુશાલચંદ શેઠનું આવવું તથા તેનું શેઠાઈ પર કાયમ થવું, એ હકીકત આગળ જણાવવામાં આવી છે ગંગાદાસ પાસથી દડ લેવામાં તથા તેને શેઠાઈ પરથી દૂર કરવામાં વહોગ કામનો એક અહમદ નામે મુખી (હતો), કે જે જુદી જુદી જાતના વેડ તથા દડ તથા કર ઉધરાવવાનું કામ પણ બહારીના મનને રાજી રાખી કર્યા કરતો હતો, અને જેથી લેમિ તેને પૂછતા જતા હતા આ સખળને લીધે ખુશાલચંદના હાથમાં કાંઈ સત્તા ગ્રહી નહિ, અને તેથી હમેશા વેરા સખળીના ધણા મામલામાં તથા દડ લેવાના કામોમાં તેને અહમદ જોડે અધડા થતો અને તે તેને તેમ કરતા રાખતો એ માણસ દરેક કામમાં અડચણ કરે છે એવું અહમદે બહારીને જાહેર વર્તુ તેથી પોતે તેને ઠપકો આપી અને દબાવી, તેને કેવી રીતે ધમ્મ અને તુ માન કરવા તથા તેને કેફ કરી કેવી રીતે તેની આખર હનધી પાડવી અને તેને કાઢી મૂકવો તેનો વિચાર કરવા માડ્યો ખુશાલચંદે પોતાની બુદ્ધિ વાપરી તેના મનની છૂપી વાત જાણી લીધી અને પોતે તેની પામે જતો આવતો અટકી ગયો (તે ઉપરાંત) થોડા આરબોને પોતાની નોકરીમાં રાખી લાઇ તેમને, અંબેરીવાડાને વરણાજે તથા પોતાના ઘરની આસપાસ (બોરી કરવા) બેસાડી દીધા અને (એ રીતે) પોતાનું રક્ષણ કરવા માડ્યું, અને કપુરચંદ બાણસાળીની માફક માણસોને લૂટતા અટકાવવા માણસ સંલેગવશાત્ તે અરસામાં મોમિનખાન અને જવાનમ દખાન કાંઈ કામ પ્રસંગે શહેરમાં આવી રહ્યા હતા, તેમણે છૂપી રીતે ખુશાલચંદને બક કરવા મૂચવ્યું હતું, એટલે એ બે ખૈનોના જોર પર તે દૂદતો હતો, તેથી એણે ધણા જોગથી દગો ઉઠાવ્યો આ બનાવ બનવાથી બહારીએ એક સલા બોલાવી તેમાં હાજર ગ્રહેવા મોમિનખાન, જવાનમદખાન, કાઝી, મુનશીઓ, અહમદ, ગંગાદાસ, સરાફ મહાજનના તથા હિંદુ મુમલખાન વેપારીઓના મુખીઓને બોલાવ્યા, વળી તોપખાનું પણ તૈયાર કરી ત્યાં ફોજ સાથે હાજર રાખ્યું જેવા બોલાવેલા સઘળા માણસો ભેગા થયા એટલે બહારીની સૂચના પ્રમાણે તથા

તેની મરજી મુજબ અદમદ, તથા દરેક વર્ગના મુખીઓએ ખુશાલચંદની સામે ફરીઆદ કરવા માંડી અને તેની સામે દાદ મળવાની માગણી કરી. લશ્કર મોકલી ઝેરીવાડને ઘેરા ધાલવાથી તથા ખુશાલચંદ જે લૂંટફાટ ને ખરાબી કરતો હતો તેને કેદ પકડવામાં આવે તો ખીજાઓ ઉપર માડી અસર થાય એમ લાગવાથી પોતાના શુભેચ્છકોની સલાહને અનુસરી તે બાબતનો વાદવિવાદ સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો અને નાયબ બક્ષી તથા ખબરપત્રી મુમ્ત-હેદીનખાન, લેખક, મોમિનખાનના પેશકાર વજીરામ, જવાનમદખાનના પેશકાર અબજબસિંગ, તથા રહીમ યાવરખાનને થોડા મારવાડીઓ સાથે તેની પાસે મોકલવામાં આવ્યા અને તેને કહેવડાવવામાં આવ્યું કે આજે ને આજે તો શહેર છોડી જવું; (જો તેમ ન કરતાં) સામે યશ ને તેથી જે કાંઈ તેને ભોગવવું પડશે તો તે તેની વર્તણૂકને લીધે જ ભોગવવું પડશે (એમતેણે સમજવું). સદેશ વાહકોએ જઈ સદેશ પહોંચાડ્યો: પરંતુ બંને ખાનની છૂપી કુમકની પોતાને આશા હોવાથી, તેણે કૂદાકૂદ કરવા અને બુમબરાડા પાડવા માડ્યા, અને શહેર બહાર જવાની ના કહી. તેમની છૂપી કુમકનો કાંઈક સહ્યસારો આ લેખકને કાને આવેલો હોવાથી, અને વાસ્તવિક રીતે પોતે તેનાથી ઉલટું જ જોતો હોવાથી, ખુશાલચંદને સંબોધી (લેખકે) કહ્યું કે, “વગર વિચારે બોલબોલ ન કર. આ બાબતમાં તો કોઈની જોડે મસલત ક્યાં બાદ જવાબ અપાય તો સાફ, કારણ ઉતાવળ અને ઝપટ એ પરતાવા અને પશ્ચાતાપનું મૂળ છે; તેથી વજીરામ, અબજબસિંગ અને ખીજાઓ જેને તે પોતાના વિશ્વાસને લાયક ગણતો હોય તેમની જોડે એકાતમાં બેસી વિચાર કરે તો તે વધારે મોઝ થઈ પડશે.” તેમને પારકા માણસોની હાજરીમાં છૂપી વાત ખુલ્લી કરવાની દહેશત લાગતી હોવાથી તેઓ કાંઈ પણ ન બોલતા (હા કે ના કહેતા) પોતાના હોદ બીડી બેઠા હતા, તેમણે પણ લેખકના આ વેણને એકે અવાજે ટેકો આપી કહ્યું કે, એ સલાહ બિલકુલ યોગ્ય (મોકાસરની) છે; અને ખુશાલચંદનો હાથ પકડી તેને એકાતમાં લઈ ગયા. એ બંને ખાન તેને બિલકુલ મદદ આપી ચક્રશે નહિ એમ જણાવી વખતને સમજી જવા તેને સૂચવ્યું તથા શહેર બહાર નીકળી જવું એજ વધારે સુખકર થઈ પડશે એવી સલાહ આપી. (તે સલાહ માની) પોતે તેજ વખતે શહેર બહાર નીકળી જવાની તૈયારી કરવા માંડી અને સૂર્યાસ્ત થતાની લગભગ (શહેર બહાર) નુરુલ્લાપરામાં જઈ રહ્યો. ત્યાંથી ખીજે દહાડે પેથાપૂર અને ત્યાંથી કોળીઓના વાસમાં મોજે વાસણા દોવારાણામાં જઈ થોડ્યો, આ રીતે એ ધોંગિયાણું ચમી ગયું. ખલેલ કરનાર માણસ

મરાઠા દર સાન મુજન, દોહદ કસબાની પાસે થઈને માગવા સૂના તરફ જતા હતા તે આ વખતે એક મોટા લરકા નાથે ત્યા આની પહોંચ્યા રાજ આણ્ણદસિંગને તે બાબતની ખબર પડવાથી તેઓ ત્યાથી પાસે હતા તેથી તેણે એક અગત્યનો પ્રિયાર ક્યો, (તે એવો) કે પોતે એકલે હાથે એ લગાઈમા હતી શકે એમ ન હતું, તેથી એ અમુક મ આપવાની કબૂલત કરી, તે દફતર સાથે પોતાને મદદ મગા તથા પોતાના યતુને મારી હાવવા સહાય આપવા માટે મહમમની માગણી કરવી આ મમ માટે ઝકપી કાસદોને તેણે મસ્દારગવ પાસે મોકલ્યા આ બીનાને ફક્તથીઓએ તો પોતાનું નમીબ મારી આપતું હતું અને સમય સહાય કરતો હતો એવું ગણી એક પરદામા બે સગ સાલગરાના મળ્યા એમ માની, કબૂલ કરેલી રકમ મગશે તથા લૂટકાટ કરતા જે હાથ આવે તે મગશે, એવે એ લોકડીએ (કાકરે) બે પક્ષી મરે છે એમ વિચારી, તેણી તરફ જવા માંડ્યું આ બન્યાને થોડો વખત ન થયો ત્યા તો એક દાડો, -તેમના આવી પહોંચવાને આગલે દહાડેજ-તેમના આવવાની અફવા લોટાને મોડે ચાતલી જવાનમદખાનને મને પહોંચી પણ સામાવાળાઓએ પોતાની મતનબ સાધવા માટે તથા તેના ધરાદાની ધમાસ્તનો ાશ કરવા અને મડબજાટ ઉભી કરવાના હેતુથી ફે ફેલા પત્થર ફેરે, આવી ખોગી ગપ ફેલાવી અફવાઓ ઉઘાવેલી હોવી જોઈએ, એમ તેણે માન્યું ધથરેઅએ બીજી વાત નિર્માણ કરેલી હોવાથી પોતે ગફનતમા પડયો રહ્યો બીજે દીવસે કે ત્યારે દીવસ રૂપી સમ્રાટે કસબી વાવટો લઈ રાત રૂપી સીદી પર ડાખે મારી તેને પાતાગ નીચે ડ્ર ક્યો ત્યારે એક ધૂનું વાદળ, કે જે એક મોગી ફોજના આવી પહોંચવાની નિશાની હતી, તે તેની દિષ્ટએ પડ્યું

એ કાળા ધૂનના વાદળમા સૂર્ય પડ્યું ઢકાઈ ગયો,

ખારાપાટમા જેમ પાણી ઢમક જાય છે તેમ

થોડાઓના ડાબલા (ના અવાજ) થી ધરતી કપરા લાગી,

સિપાઈઓના પગથી ઉત્તી ધૂનના વાદળથી આમસ મટવા માડ્યું

અને તરતજ અસખ્ય ફીડીઓ અને તીડના ટોળા માફક થોડા ફૂદાવતા ફક્તથીઓ, એમએકે આવી પડતી આફત અને આસમાન પરથી આવતા અનિવાર્ય હુકમ માફક, આવી પહોંચ્યા, અને (પેલા) નાના કિલાને મધ્યબિંદુ તરીકે લઈ, ઘેરી લીધો અને તેની આસપાસ કુડાગા રૂપે ગોઠ વાઈ ગયા, અને એક ખૂનખાર દરિયા માફક ચોંટળાઈ વળી કિલ્લાના

રક્ષકોને આશ્ચર્યના વમળમાં ગરકાવ કરી નાંખ્યા અને કપટની હકીકત શકાના પરદામાંથી બહાર આવી.

ધોડેસ્વારોના જોશથી એ જગાની પાડોશમાં

સહીસલામતીથી આવવા જવાનો રસ્તો સાંકડો યર્ષ ગયો.

લોકોના મગજમાંથી અકલ વિદાય યર્ષ, તેઓ હાથ છે કે પગ તે ઝાળખી શકતા નહિ (તેમનામાં ગભરાટ વ્યાપી રહ્યો), નહાના મ્હોટા સીએ પોતાનું મોત પોતાની આંખે જોયું, જનમાલની આશા છોડી, પોતે જ પોતાના મૃત્યુનો શોક કરવા બેઠા.

આ માફ મોત આવ્યું એમ સમજી એકે

પોતાના છોકરા તથા સ્ત્રી માટે વસીઅતનામું લખી કાઢ્યું,

અને બીજો, આ'દુનીઆની મળૂરીના પૈસા ટકા

તથા ઉપકારના વિચારો તજી દઈ, ક્યામતના દીવસ ખાટે આતુર હતો.

એ ખૂનખાર વમળ અને જેનો કિનારો પણ દેખાતો ન હતો એવા દરીયામાંથી છૂટકો મેળવવાનો સંભવ નથી એવું સમજાયું ત્યારે લાચારીથી “મરવું જ” એવો નિશ્ચય કરી, —રાજપૂતોના ધારા અને રિવાજને અનુસરી —કારણ આવે પ્રસંગે રાજપૂતો પોતાના વસ્ત્રને કેસરીઆ રંગે રંગી પહેરે છે અને જેને તેમની બાપામા કેસરીઆ કરવા કહે છે, અને કેસરીઆં કરવા તે અતિઘણી વીરતા અને શૌર્યનું ચિહ્ન ગણાય છે, કારણ જે કેસરીઈ કરે છે તેનો મર્યા સિવાય છૂટકો થતો નથી—જવાનમર્દખાને અને પોતાના કેટલાંક ખાસ માણસો તથા ઘરવીર સિપાઈઓએ કેસરીઆ રંગનો લેખાસ ધારણ કર્યો. મરાઠાઓએ શાણપણ, સાવચેતી અને હુશીઆરી કામે લગાડી લરકરની રિયતિ તથા મંખ્યા અને કિલ્લાના રક્ષકના નામદામ વાતચીતને બહાને જાણી લેવા માટે ઘોડા પંડિતો (ખાહલણોને) એક સંદેશો આપી મોકલ્યા. તેઓ આવી જવાનમર્દખાનને મળ્યા. આ અરસામાં એ સંદેશો લઈ આવનારાઓને બતાવવા, જવાનમર્દખાનની સૂચના મુજબ સિપાઈઓમાંથી કેટલાં એકે બે ત્રણ ઘોડા અને ઉંટના પગ કાપી નાંખી તે મૂળાં પ્રાણીઓને મારી નાંખ્યા. આવા બનાવને હિંદુઓની બોલીમાં “જોહર” કહે છે અને તે પણ આખરે મરવું જ છે એવા મન સાથે કરેલા નિશ્ચયનું ચિહ્ન છે. પંડિતોએ તેમને તેમ કરતા અટકાવ્યા અને જવાનમર્દખાનના કારભારીઓને પોતાની જોડે પોતાના સરદારની પાસે લઈ ગયા અને પોતે જે જોયું અને સાલજ્યું હતું તે જોહર કર્યું, તેથી (સલાહનો) મામલો હાથ ધરવામાં આવ્યો. આવમગવ અને વાતચીત થયા બાદ, ઘણી મહેનતને અંતે રૂપીઆ એક

લાખ પચોતેર હજાર મઝા તરીકે નહીં કરવામા આવ્યા રોકડ નાણું તે હતું નહિ એટલે પચીસ હજાર રૂપીઆ જેટલે તરતને તન તેટલી કોમતન પોતાનાં તથા પોતાના સાથીઓના ઉદ ને ધોડાનું પ્રમાણુપન લખી આપવામા આવ્યું, અને આજી રહેલી રકમના બદલામા પોતાના ભાઈ જોશ-વરખાન, પેશકાર અજબસિંગ, અગરો કોળી, અને અમરો કોળી, કે જેઓ પોતાની ફોજ લઈ લૂંટફાટને લોભે તેની જોડે આવ્યા હતા, તેમને તે રકમ અદા થતા સુધી જામીન તરીકે સોંપ્યા અને કુગર મુગળ દલાળી સરદારોને મળી, તેમની રજા લઈ પછી રવાના થવું તે ચત્તને અમલ કયો. તેમણે વિવેક બતાવી તેને પોથાક, એક ઘોડો તથા એક હાથપુડી આપી જવાની રજા આપી. જવાનમદખાન કરબે વડનગર આવી દિવગીરી તથા રોક કરતો બેઠો. સિપાઈઓના ચઢેના તથા ચાપુ પ્રગારની માગણીને કેમ પહોંચી વળવું, તેમજ ઘેડા તથા ઉંટની કોમતના નાણા કેમ આપવા, અને તે ઉપરાંત આજીની રકમ આપી તેના ભાઈને કેમ છોડવે, તેના વિચારમા પડી ગયો.

હાય, હાય ! કાઈ સુધર્યું નહિ, ઉવડું વધારે બગડ્યું

હિ સ. ૧૧૪૭ મા શાકુદ્દીના તથા ખીગ્ગાની જાગીરના મહા લોની ફેગ્દારીની જવાબદારી લેખકના ભાઈ કે જેને તાજ જ પાચસોની જાતી મનસબદારી તથા પચાસ સવાગ, તથા ઈસ્માઇલ મહમદખાનના ખેતાબ-થી સન્માનીત કરવામા આવ્યો હતો તેને સોંપવામા આવી, અને ખાલસા ચરીફાની કચેરીમાથી વઝીર ઉત્તુ મમાનેકની મહોગ માથની બાદશાહી સનદો તથા હુકમો આવી પહોંચ્યા મનમજદારોની જાગીરના બદલાની કુન રકમ પૈકી રૂપીઆ પચોતેર હજાર જે ભૂંડારીએ ઓમિનખાન પર તનખો નાખી વસૂલ કર્યા હતા અને રહીમયાવજખાને હબૂરધીને મોકલ્યા હતા તે બાબત ત્યાંથી હુકમ આવ્યો કે બાકીની રકમમાથી ચોત્રીન સાબ દામ ઉપર જાણુવેલી જાગીરની મહેસૂલમાથી આપવાનો હુકમ ઈસ્માઇલ મહમદખાનને હવાલે કરી દે, કે જેથી તે રકમ તે પરોચતી કરી શકે. પરંતુ ખીને એક દામ પણ વસૂલ થઈ ચક્યો નહિ એટલે તે હુકમનો અમલ પણ થઈ ચક્યો નહિ.

અહમદ ચલપી વેપારીનું તથા સૈયદઅલી વાઝેઝનું
 માર્યા જવું અને મુદ્દા ફજ્જદીનનું સુરત ખંદેરથી
 મુખર્ચ રવાના થવું

પોતાના મનને વા-વાગ આનંદ આપના—

જેમ ચારના ગાન વિના ખૂન ગોળા આપતું નથી,

તેમ શગળ વિના વખત (સત્તુ) આનંદ આપતી નથી —

તે પોતાની માથ (પ્રિયા) જોડે એકજાગમ, રગગગ મહાનના,

મનની ઠંડા પૂરી પાડવા, તથા શગળ પીવામાં પ્રાપ્ત વખત આખી રાત
તો કોઈ વખત એ આખી ગત, તેની સોજતમાં ગાળી નાખતો સજોગ
એવો હતો કે એની ખાગણી હવેની તાપીના મિનાચ પર આવેલી હતી,
તેથી એના આરબ અને છુ િ નો રો એનું જમીનગસ્તેથી રક્ષણ શ્રી
ચમ્પા આને લીધે તેગમેગખાનને એ એવી શુકિત સુઝી આવી કે તેને
અમલમાં મૂકવા તેના નસીમે તેને મદાય કરી તે એવી રાત્રે ત્યારે
પોતાના હમેશના ધાગ મુજબ મોજમજા ઉણવવામાં તે મશૂન હોય
ત્યારે તે (તેગમેગખાને) થોડા માણસોને હોડીમાં મેસાડી મોખવા કે
જેઓ તે હવેલીની નદી પર પડતી બારી, કે જે પ્રાપ્ત પછુ સાચનવડુ હતું
નહિ તેની માફતે ઉપર ચઢી જઈ તે નિવામાં ચમ્પૂર થઈ પડ્યો
હોય તેની અવસ્થામાં તેને પગેલાના બોયગમાં વદાય કરી કે તે મુજબ
એક વ્હાડો લગભગ મધરાત્રે તેના મોકનેના માણસો લા પહોંચી ગયા અને
દોરડાઓના ગાળા નાખી ઉપર ચઢી ગયા તેમણે ચમ્પૂને નિશામાં ચમ્પૂર
ને બેઠાન પોતાની માથના પાખામાં, એકાત (મહેશીના), ગદનતીની
ગાઠ નિદામાં પડેલા જોયો, એટલે જગ પછુ ગભરાટ થા વિનબ વગર,
એક પર એક, ચોડા મારી વા કરી તેને મોતની ચમ્પામાં એવો પોતાની
દીધો કે ક્યામતના દોરસનું લા સુધી ગણશીંગડુ વાગે નહિ લા સુધી તે
જાગે નહિ રામજણીનો વખત ભગઈ રહ્યો ન હતો એટલે તે તો માત્ર
જખમીજ થઈ અફના એવી ઉણવામાં આવી કે પ્રાપ્ત બદમાશોએ અથવા
તો તેના હમવતનીઓ (દોગતદારો) કે જેમને તેના કુકર્મે ગમતા
નહતા તેમાંથી પ્રાપ્ત આ કામ મ્યું છે મરનારે બહેતમખાનની માન
મતા લઈ લીધી હતી એ બદાને તેગમેગખાને તેનું ઘર જપ્ત કરી લીધું
અને મોગી રકમ કબજે કરી જેમે આ પ્રમાણે ચમ્પીનું મસગ મારી
તેનું મન છૂડુ થયું એટલે તેના જનને નિગત થઈ પછી સૈયદ અલીવાએઝી
કે જે પોતાનો ધર્મો ખરો વખત મળે કાઈ બદાને છુડો મચાવવામાં
ગાળતો હતો અને જેને વિશે વખતો વખત પૂર્વે લખાઈ ગયું છે, તેના
અસ્તિત્વશ્રી મહેનના પાયો તોડી પાડવાનો રસ્તો કરવા માગ્યો અને તેના
માટે ચલપીના ખૂન પછી થોડે સમયે ત્યારે એ વાત વિસારે પડી ત્યારે

મહેદવી પંથના થોડા અધ્ધગાનો કે જોમના પંથ વિશે સૈયદ તેમને મહેણાં-ટાણાં માર્યા કરતો હતો, તેમને એ કામ પર નીમ્યા. તેમણે એક દહાડો રાત્રે તક મળવાથી તેને ઘેર જઈ લોહી પીતી તીક્ષ્ણ તરવારથી તેના ટૂંકડે ટૂંકડા કરી નાખ્યા. હવે હુલ્લુખોરાના હંચા કિલ્લા તોડી પાડવાથી (?)ને બંધખોરાના ત્રાસથી તેગબેગખાનનું મન નિશ્ચિત થવાથી મોકળે મને સ્વતંત્રતાથી તેમજ પૂર્ણ સત્તાથી તે પોતાના ઓદ્ધાનો અધિકાર ભોગવવા મંડી ગયો. સફદર મહમદખાન કે જે (તેના) નાયબનું કામ કરતો હતો તેણે શાહ વેપારીના સૌથી ન્હાના છોકરા મુલ્લા ફિયુદીનના ચહેરા પર ચાણુપણ અને જાતી દુશ્મીઆરીના ચિહ્ન જોયા, તેથી તેને પણ તેના બાપની પાસે પહોંચાડી દેવા તેગબેગખાનના મનમાં ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરવા તથા લલચાવવા તે વારંવાર કહ્યા કરતો કે સર્પને મારી નાંખી તેનાં બચ્ચાને જીવતા રાખવા એ ડાહ્યા માણસનું કામ નથી. પરંતુ તેગબેગખાન તેમ કરવા સંમત થયો નહિ, અને તેને એમ હાથ્યુ દેવખતે મને જણાવ્યા વગર મારો ભાઈ તેને ઇલા પહોંચાડે, તેથી તેને (ફિયુદીનને) રૂબરૂ આપી મુંબઈ મોકલી દીધો; તે ત્યાં થોડો વખત રોકાઈ દક્ષણમાં આસફનહ પાસે ચાલ્યો ગયો.

ખાલસા શરીફા (ખાદશાહી કચેરી) તરફથી વીરમગામ ઉર્ફે ઝાલાવાડની ફોજદારી પર બહેરામખાનનું નીમાવું, પોતાનો ઓદ્ધો સંભાળી લેવા માટે તેનું ધંધુકે આવવું, બંડારીનું તેની સામે થવા જવું, તેમના વચ્ચે લડાઈ થવી, અને બહેરામખાનનું માર્યા જવું

આ સાંઘના ખીજ બનાવોમાં બહેરામખાનનું માર્યા જવું એ છે: એ હકીકતનું ટંક પર્જુન એ છે કે, ધોળકાને બદલે વીરમગામ ઉર્ફે ઝાલાવાડ પરગણું ખાલસા શરીફામાં લઈ લેવાયું હતું. મુરદાન ઉલ્મુદ્દ, બહેરામખાનનો મુરબ્બી હતો, અને બહેરામખાનનાં ચાણુપણ અને કારભાર તેને મનપસંદ અને ગમતા આવવાથી પોતે ત્યાંની સનદ અમીર ઉલ્ ઉમરાની મરજી વિરુદ્ધ, ખાલસા કચેરીમાંથી તેના નામપરની મેળવી, તેને મોકલી હતી; તેમજ વચીર ઉલ્મુદ્દની મદદર સાથના ઉચ્ચ દુકમો મક્કા-

રાગના નાયબ ભંડારીપર એવી રીતના મોકલવામા આવ્યા કે તેને મદદ કરવી અને તેની વિરદ થવું નહિ. વળી મિર્ઠી નોકરોના પગારના તાકીદ હુકમ, મોમિનખાનપર, સુખાના દીવાનપર, બહી ખજરપત્રીપર, અને બાદશાહના આ સેવકપર કાઢવામા આવ્યા. બહેરામખાને સનદની નકલ ભંડારી પામે રજૂ થવા મોકલી, પોતે પોતાના ઓદ્દાપર તખ્તલ થવાની તૈયારી કરી. એ સાલમા મંજેગ એવો બન્યો હતો કે આખા સુખામા ઉંદરા બધો ખેતરનો પાક ખાઈ ગયા હોવાથી ખરાબી ઘણી થઈ હતી, એટલે ભંડારીને એ વાતની ખબર થવા પડી, એ ખરાબીતુ બહાનુ બતાવી, એક સુક્તિ રચી વીરમગામમાથી નવળા મુમદી નોકરોને ખસેડવાનો મુકદ્દમા બનાવી (તે બાબતનો પત્ર) હજૂરમારવાના કર્યો. એ અરજી પવિત્ર બાદશાહ પામે રજૂ થઈ. મહાન બાદશાહનો હુકમ થયો કે અમીર ઉલ્કુમરાએ એ લામ જોણુ (કમ્બુ). તેણે મહારાજને વીરમગામપર પૂર્ણ ચત્રના અને સત્તા (બહાલી) આપતી, છુરદાન ઉત્તમુકના (હુકમથી) ઉલ્કુમરા પોતાની મહારસાચની આગાપત્રિકા લખી, ડાક (ટપાલ)મા મોકલી કે જે લેખકને મળી, ને જે તેણે ભંડારીને પહોંચાડી તેની રસીદ લીધી. આ હુકમ ભંડારીની મરજી મુજબનો જ હતો એટલે તે મળતાની સાથેજ તેની એક નકલ મુસ્તફીદખાન કાઝીની મહારસાચની બહેરામખાન પાસે મોકલી તેણે તે નકલ તેવી ને તેવી છુરદાન ઉલ્કુમરા પર મોકલી વસ્તુ સ્થિતિથી તેને (કાગળ લખી) વાંકે કર્યો. આ વાત જાણી છુરદાન ઉત્તમુક ગુરસે થયો અને (તેને લીધે) ઉત્તમ અને મહાન બાદશાહની હજૂરમા આ મુકદ્દમા વિશે અમીર ઉલ્કુમરા જોડે કઠોર બાબમા તેને વાદવિવાદ થયો. પોતે (છુરદાન ઉત્તમુક) બહેરામખાનને જજાન લખ્યો કે દરેક રીતે પ્રયાત્ન કરી, ખાતર જમા રાખી, જે જે રીત તેને ખબર હોય અને તે વાપરી શકે, તે તે રીતે વીરમગામના કારભારમા દાખલ થવા કોશિસ કરવી. આવી રીતતુ ઉત્તેજન મળવાથી, દૂક વખતમા, બહેરામખાને, જૂના અને નવા સિપાઈઓ રાખી લઈ લગભગ ત્રણ હજાર મવાર અને પાયદળતુ લશ્કર ઉભું કરી થોડી તોપો અને યુદ્ધસામગ્રી ભેગી કરી, સારેક અલીખાનને જૂનાગઢમા પોતાનો નાયબ નીમી, પોતે (સાધી) તીક્ષ્ણ પડ્યો. ભંડારીને (એ બાબતની) ખબર પડતા તેણે મારવાડીઓનુ લશ્કર જે પરગણામા હતુ તેને તથા મોમિનખાન, શેરખાન, અને સફદરખાન બાબીને બોલાવી મગાવ્યા. તેમજ મુજગતી સિપાઈઓમાથી બાકી રહેલા સિપાઈઓને નોકરીમા રાખી લઈ, તોપખાનાની મરામત કરી, તેની સામે

થવા નીકળી પડ્યો, અને સૂનાના દીવાનના નાયબ અમલદાર હુમેનખાન,
બક્ષી ખમરપત્રો, મહમદ મુગલદિઉદ્દીનખાન, આ લેખક, અને રૂઝમ
યાવરખાન સજાનને એવા ખ્યાનથી પોતાની સાથે લીધા કે જે નાતનીત
(નાટાવાટ) કરવાથી મામયો પતી બચ એવી ગિયતિ ઉભી થાય તો તેઓ
(ગુપ્તમા પડી) આનંદન ગુવાખપવાગે મહમદ અલનક ગવની કે જે પોતે
લાખા વખતરી મગનુ દગદ થવાથી લગાતો હતો એવું બહાનું બતાવતો
હતો તેણે ખગવના માધન માવે એક લશકરની ટુકડી ઉભી કરી, મહા
રાજ નામનો પેશદાર કે જેને શહેરમા પોતાની જગાએ ઠામ કરવા નીચ્યો
હતો તેની પાસે મોજી, અને ભદ્રના કિલ્લાના બચાવ માટે તૈયાર ગહેવાનું
કાશુ મેળાએને (ચોરીનો) ચાપે પડી ગયો હતો એટલે એજ અગસામા
છૂપી ખમર કાઢી એક દહાડો રાત્રે નદીપર પત્તી કિલ્લાની એક દીવાનની
ખાલુએથી જાતની જાળીએની સીડી બનારી તેઓ કિલ્લામા દાખલ થઇ
ગયા, અને જે જગાએ મહમદ અલનક ઉતર્યો હતો તેની મામેજ આવેલી
એક મારવાડી સરાફ (નાણાવગી)ની હુાને હાડીના ધાવી કાઢી શેકડ
નાણાની ટેલેએક ડોચળીઓ ઉપાડી ગયા, અને એક પછુ માણુમે તેમને
તેમ કગતા અટકાયા વાર્યા નહિ ' દુામા ભંડારી કુચ ગતો ધોળકા
કગમે પહોચ્યો અને લાવી આગળ વધી મોડે કોંકર હુમલો કરી ત્યા
પડાવ નાખ્યો દાણોદુણી ભેગા કગવા માટે ત્યા થોડા દહાડા નહી આસ
પાસ લૂટ ચલાવતો ટેલેએક જગાએ ઠાવણી નાખી પોત ગલા, એટના-
મા ખખર મળી કે ત્યાથી આરે પદર નમ દુર આવેના લઘુકા ગામે
ખહેરામખાન આવી પહોચ્યો કે એટલ આગળ રથી ખહેરામખાનની
ઠાવણીથી આનરે સાન પ્રમ દુર આવેના મોજે હુજાગા આગળ પોતે
પડાવ નાખ્યો અને મોમિનખાન સોગખાન અને સફદરખાન કે જે
પોતાના ગામોમાથી નીચી આગળ નવન હતા, તેમના આની પહોચનાની
વાટ જોતો બેસે, અને તેઓ પછુ તેને તેજ મુઝામે આવી મળ્યા ત્યાથી
કુચ કરી 'ધુજાના તાગાના અને ત્યાથી ચાર પ્રમ દૂર આવેના હમોની
ગામે મુામ કરી, પોતાની જોડે આવેના પટાવતો, ભંડારીઓ તથા ખીમ્મ
સાથીઓની મલા ભરી તેમના અલિપ્રાય માગ્યા કે આપણે લગાઈ ગયી કે
સનાહ, મૈત્રી કરી કે ચતુતા સૌ એકમત થયા કે પિરોધ દુર કરવા
તથા સવાહ કરી પાછા ફરવા નહી ગવા માટે મોમિનખાન, સફદરખાન
ખાખી, સૂનાના નાયબ દીવાન, તથા મુતસન્ (અમનતરો) ને મોાવવા,
અને એવી શરત કરી કે પવિત્ર બાદશાહ તરફથી મહારાજના નામપગનું

પૂર્ણ મતા સાથનું ફરમાન નીકળેલું હોવાથી આ વખતે તો બહેરામખાને
 ઝઘડવા અને લડાઈ કરવા રૂપી હાથ પાછો ખેંચી લેશે અને આવતી નાલ
 જેના નામનો બાદશાહે ઘરીફ તરફથી હુકમ આવે તેણે વગર વાધે પોતાના
 કામપર દાખલ થઈ જવું. આનોને એ બાબતની ખબર મળ્યા પછી તેઓ
 બહેરામખાન પાસે ગયા અને તેના તથાની બદાર તેની મુલાકાત લીધી,
 અને જે વાત કહેવાની તેમને સોંપવાના આવી હતી તે વાત મહેલો રૂપે
 કહી બતાવી. માગવાડીઓની બદમાશીને લીધે ગુજરાતનો નિપાત્ત વર્ગ
 રોજગાર વગરનો થઈ પડ્યો હતો અને તેમના બાળબચ્ચા અપડતા થઈ
 ગયા હતા, અને લીધે તેઓ કટાણી ગયા હતા, તેવી આ યુદ્ધ ઉશ્ચંચ
 તેને તેઓ પોતાનું સાફ નસીબ અને મુશ્કેલીની સદાય નમજતા હતા,
 તેમણે આ વાત સાંભળી, કે જેનો ઝાહેર રીતે વિચાર કરતા તેમથી તેમને
 સામા પક્ષની બેદિલી તથા બંદીકણપણાની ગદ્ય આવી, અને તે
 ઉપરથી તેમણે પોતાની કંત્રિત અને અરેખર મહેલી છત સમજ,
 (કલ્પના હતી તેને ખરી વાત નમજ) એકે અવાજે શોરબકોર કરી ઉઠ્યા,
 અને બહાદૂરી અને શીર્ષ બતાવતા બતાવતા બોલી ઉઠ્યા,

કે આ લડાઈના મેદાનમાંથી જો હમે મહોરું ફેરવીએ
 તો હમારી હસ્તીનો પાક (લડાઈના) તોફાનથી નાશ પામશે
 આ આક્રમકી ડરી જો હમે ન્હાસી જઈએ
 તો હમારા વતનથી હમે સપૂર્ણ રીતે દૂર થઈ જવાના.
 પોતાના વતનની જુદાઈ એ સીને સખત લાગે છે,
 દરેક માણસ તે સખતાઈ વેદવાની શક્તિ ક્યાથી લાવે ?
 જે ગઝ પોતાની જગાએથી ઉખડી પડે છે
 તે ફરી પાછું ત્યાં રાખી શકાતું નથી.
 કમાનમાંથી તીર જે કણે છૂટે છે તેવું જ
 તે કણે કણે કમાનથી દૂર ને દૂર થતું જાય છે.

પરંતુ તેમણે ઉચ્ચારેલા આ શબ્દોમાંથી એક પણ શબ્દ-ન્યારે
 ખડું કામ કરવાનો સમય આવ્યો ત્યારે-કાર્યના રૂપમા ફેરવાયો નહિ
 એ વાત આગળ કહેવામા આવનારી હકીકત પરથી સમજાશે. દ્વે કામા
 બહેરામખાન જીવાન હોવાથી તેણે ફુનીઆનો તડકો ડાયડો જોયો નહતો
 અને તેનો અનુભવ મેળવ્યો નહતો, તેણે વગર સમજનું બોલનાર માણસોની
 વાહીઆન વાત માંજળી, તે વાતને લીધે હિમત પકડી, પોતે સલાહ
 કરવા રાજી નથી એમ દરવ્યુ, અને યુદ્ધ કરવું એમ નક્કી કર્યું. બેઠારીએ

મોઢલેલાં માણસો પાછાં ફર્યાં અને પોતે જે જોયું ને સાલખ્યું હતું તે કહી
 બતાવ્યું. આથી ભંડારીએ પણ લગાઈ તથા યુદ્ધ કરવા માટે મન સાથે
 નિશ્ચય કર્યો અને ત્યાંથી મુકામ ઉઠાવી, જોટલે છેટેથી તોપ ચલાવી રોકાય
 તેટલે છેટે જઈ પોતાના ઘનુની સામે જ પડાવ નાંખ્યો. અને બાબુએ
 તોપના મારા રૂપી અગ્નિને સળગાવી યુદ્ધની લડીને ગરમ બનાવી. બહેરામ-
 ખાને ધંધુકા તરફ પીટ કરી તંબુ ઢોક્યા હતા તેણે લગાઈ કરવી જ છે
 એવો નક્કી ધરાદો કરી પોતાની છાવણીથી થોડે છેટે એક શામીયાનો ઉભો
 કરી રાત દીવસ તેમાં જ રહેવાનું રાખ્યું. ત્રણ દીવસ અગ્નિ પ્રજ્વળાવતી
 તોપોનો મારો એક પણ પણ અટક્યો નહિ, એટલામાં સુબેદારના નાયબના
 ઓદ્દાની સનદનો નીકાલ આવી પહોંચવાની હકીકત સાચનો એક પત્ર
 કે જેમાં સચ્ચાઈનો અંશ નહતો, તે બહેરામખાનની છાવણીમાંથી મળ્યો
 અને આ (ખોટી) વાત પ્રસિદ્ધ કરવા તેણે ખૂશખબરના ઢોલ ને આન-
 દના નગારા વગડાવ્યાં. તેજ સાલના પહેલા જમાદી માસની પહેલી તારીખ
 ને ધુધવારે, રાત પુરી થતા ભંડારીએ સૈન્યને તૈયાર થવાનો દુકમ આપ્યો
 અને આખું સૈન્ય કે જેમા મારવાડીઓ તથા ગુજરાતીઓ મળી આશરે
 છ સાત હજાર સવારો હતા, તેને લઈ તૈયાર થઈ, હથીઆર સજ્જ, પોતાના
 હરીફને હરાવવા માટે ઘોડેસ્વાર થયો અને સોનેરી રંગના દીવસરૂપી
 સ્વારના ગોળા (ખીંબ) ના પ્રકાશવા તથા રતીરૂપી અંધકારના નાસ-
 વાની વખતે તેના મોરચાઓ પર લશ્કરની મોખરેની ટૂંકડી પાસ ધસારો
 કરાવ્યો. પોતાને ખરચ ખૂટણુમા મુશ્કેલી પડતી હોવાથી જ ધણા સિપા-
 ઇઓ અને જમાદારોએ બહેરામખાનના હાથ નીચે નોકરી લઈ, તેના
 પર પોતે મોટા ઉપકાર કર્યો હતો એમ સમજતા હતા, તેથી તેઓ
 પોતાના સરદારનું આજ્ઞા માન રાખતા નહિ અને તેના કબ્જા મુજબ કરતા
 નહિ. આને લીધે મોરચાઓને (વગર મક્કલે) ખાલી પડી રહેવા લાગ્યા,
 તેમાંના કેટલાએક (સિપાઈઓ) કે જે તે કસબાના ઘરોમા ઉતર્યા હતા
 તે ત્યાં, તથા કેટલાએક એક તબુ કે જે પાસે હતો તેમા. અને કેટલોક
 ભાગ કે જેમણે ગાયકવર્ગને પોતાની જોડે મોજમજા કરવા રાખ્યો હતો
 તેની જોડે આનંદ ભોગવવા, ચાડ્યા ગયા હતા ભંડારી અને મારવાડી-
 ઓને તો તેઓ કાયર (ખીંકણુ) ગણતા હતા એટલે આવો બનાવ બનશે
 (દુમલો થશે) એવું તો તેમના ખ્યાલમા કે સ્વપ્નામા પણ આવેલું નહિ.
 આ નીચેની કહેવન—નાનુ આવડ મ્હોટાને જુએ એટલે રમે શીકું પડી
 બય-મુજબ કેટલાએક તોપચીઓ અને બંદૂકધારી પાદાઓ, ગફલતી અને